

Mogu li sistemske bolesti biti sustavne?

Klječanin Franić, Ž., M. Torti

Suvremeno se hrvatsko biomedicinsko nazivlje temelji na internacionalizmima – riječima podrijetlom iz grčkog i latinskog jezika koje zbog svoje prozirnosti i prepoznatljivosti u različitim nacionalnim jezicima, ekonomičnosti i velikih tvorbenih mogućnosti u jeziku biomedicine imaju povlašten status. Brojni su primjeri posuđenica u biomedicini koje uopće nemaju hrvatski prijevodni ekvivalent, već se kao domaća terminološka rješenja nude opisni izrazi ili definicije:

molekula – ‘skup povezanih atoma, najmanja čestica neke tvari koja za tu tvar ima bitna kemijska svojstva i koja može samostalno postojati’

kolesterol – ‘sterol koji se nalazi u životinjskim masnoćama i ulju, žuči, krvi, mlijeku, živčanom tkivu, bubrezima i jetri’

flebotomija – ‘puštanje krvi presijecanjem vene’

hepatosplenomegalija – ‘povećanje jetre i slezene’.

Budući da prednost u nazivlju ima domaća riječ pred stranom, gdje god je to moguće i u skladu s terminološkim načelima, valja upotrijebiti domaću riječ:

mukoza > *sluznica*

hepatična arterija > *jetrena arterija*

inflamatorni > *upalni*

partus > *porođaj*

kaverna > *šupljina*.

Posebice se upotreba domaćih riječi preporučuje kada se radi o riječima koje su dio općega jezika i nema nikakve potrebe da, najčešće pod utjecajem engleskog jezika, preuzimamo njihove internacionalne oblike:

suportivna terapija > *potporna terapija*

bolest karakteriziraju klinički simptomi > *bolest obilježavaju klinički simptomi*

upala propagira > *upala se širi*

MR-om se vizualiziraju promjene > *MR-om se prikazuju promjene*

bolest progredira > *bolest napreduje*.

Postoje, međutim, nazivi u kojima internacionalizam nije moguće zamijeniti domaćom riječi a da se time ne promijeni značenje pojma. Primjerice, za nazive *rendgenski aparat* i *ultrazvučni aparat* preporuka je koristiti se varijantama *rendgenski uređaj* i *ultrazvučni uređaj* s obzirom na to da je *uređaj* standardnojezični ekvivalent posuđenici *aparat*, no to pravilo ne možemo primijeniti na nazive u čijem je sastavu imenica *aparat*, a nastali su metaforizacijom. Primjeri su takvih naziva *lokomotorni aparat*, *Golgijev aparat* i *vestibularni aparat*, kod kojih bismo doslovnim prevođenjem riječi *aparat*, koja u hrvatskom jeziku ima značenje ‘tehničkog sredstva koje uključenjem u rad izvršava svoj program ili omogućuje neku korisnu radnju’ (Hrvatski jezični portal), dobili nazive koji mijenjaju značenje, odnosno ne odražavaju sadržaj pojma koji opisuju: *lokomotorni uređaj*, *Golgijev uređaj* i *vestibularni uređaj*. U takvim je slučajevima opravdano upotrijebiti internacionalizam *aparat*, koji se u pojedinim općejezičnim rječnicima i definira kao anatomski pojam u značenju ‘skupa organa koji imaju zajedničku fiziološku funkciju’, ili je zamijeniti drugom odgovarajućom riječju: *lokomotorni sustav* (sustav za kretanje), *Golgijev kompleks* (sustav kanala okruženih membranom u citoplazmi) i *vestibularni sustav* (sustav za ravnotežu u unutar-njem uhu).

To vrijedi i za biomedicinske nazive čija je sastavnica odnosni pridjev *sistemski* (izveden od imenice *sistem*), koji se u novijoj biomedicinskoj literaturi prevodi kao pridjev *sustavan* (izveden od imenice *sustav*), pa tako umjesto *sistemske bolesti*, *sistemske terapije* i *sistemske biologije* imamo *sustavne bolesti*, *sustavnu terapiju* i *sustavnu biologiju*. No pridjevi *sistemski* i *sustavan* nisu istoznačnice i u navedenim se nazivima ne mogu upotrebljavati kao sinonimi. Pridjev *sistemski* u biomedicinskim nazivima kao što su *sistemska bolest* i *sistemski lijekovi* upućuje na to da se radi o učinku na više organskih sustava, dok pridjev *sustavan* znači ‘koji se osniva na sustavu, koji je u sustavu’ i njegov bi internacionalni ekvivalent

Željana KLJEČANIN FRANIĆ, prof., Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc. Marin TORTI, Klinika za unutarnje bolesti, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dopisna autorica: zkljecanin@vef.unizg.hr

bio *sistematičan*, a ne *sistemski*. Pridjev *sistemski* odnosni je pridjev i nema komparaciju, dok je pridjev *sustavan* u značenju 'koji se ne prekida, stalan, postojan' opisni pridjev i ima komparaciju (*sustavniji*).

U biomedicinskom terminološkom sustavu pridjev *sistemski* najčešće se upotrebljava u nazivima poremećaja ili bolesti i njime se naglašava da nije zahvaćen samo jedan organ ili organski sustav, već više njih. Primjerice, mastocitoza je nakupljanje mastocita u koži, dok je **sistemska mastocitoza** stanje u kojemu se infiltrati mastocita nalaze i izvan kože, u jetri, slezeni, limfnim čvorovima, probavnom sustavu i kostima. Amiloidoza može biti ograničena na nakupljanje amiloida u određenom organu, pa primjerice postoji amiloidoza jetre, a može se raditi i o **sistemske amiloidoze**, kod koje su najčešće zahvaćeni bubrezi, jetra i slezena, ali bolest može zahvatiti i druge organe, kao što su srce, endokrini i probavni sustav. Edem može zahvatiti određeni organ, npr. miksedom koji se pojavljuje kod hipotireoze i zahvaća glavu, ali može biti i sistemski – izražen na dijelovima tijela s vrlo rahlim potpornim tkivom, kao što su vjede, dijelovi lica, šake i stopala.

Pridjev *sistemski* često se pojavljuje i u sintagma kojima se imenuju lijek ili terapijski postupak te upućuje na to da njihovo djelovanje nije ograničeno samo na mjesto primjene, već je ono sveobuhvatnije, na razini organizma. Kemoterapija je tako oblik **sistemske liječenja** pri kojemu lijek putuje krvotokom i dopire do svih dijelova tijela te može oštetiti i zdrave stanice dok prolaze svoj normalan stanični ciklus. Primjer su sistemskih lijekova i brojni **sistemski antimikotici** – ketokonazol, flukonazol, itrakonazol, vorikonazol – koji se mogu davati enteralno i parenteralno i koji istodobno djeluju na više organskih sustava, stoga se mogu primjenjivati kod sistemskih mikoza.

Osim bolesti i lijekova, sistemski mogu biti i organski sustavi. Govorimo li o krvnom optoku pojedinih organskih sustava, razlikovat ćemo npr. plućnu cirkulaciju i moždanu cirkulaciju, no postoji i **sistemski krvotok** – kružno strujanje, cirkulacija krvi u zatvorenom sustavu srca i krvnih žila. Put koji krv prevali od lijeve klijetke do desnog atrija naziva se *sistemski* ili *veliki optok krvi*, a put od desne klijetke do lijevog atrija mali (plućni) optok krvi. Funkcija je *sistemske cirkulacije* da svim stanicama u organizmu donosi sve što je potrebno za njihovu funkciju (prehrambene tvari, kisik i dr.) i da iz njih odnosi metaboličke otpadne tvari (ugljikov dioksid i dr.).

Pridjev *sistemski* pojavljuje se i u nazivima znanosti – **sistemska biologija** zasniva se na interdisciplinarnom pristupu znanosti s ciljem razumijevanja

kako biološke komponente kao što su geni, proteini i stanice međusobno djeluju i funkcioniraju zajedno kao sustav te integrira različita područja istraživanja, poput genomike, proteomike, metabolomike i drugih „omika“ kako bi se izradili sveobuhvatni prediktivni modeli i simuliralo ponašanje bioloških sustava u različitim uvjetima.

I u nazivlju drugih struka susreće se pridjev *sistemski* – u informacijskim i komunikacijskim znanostima to je *sistemski knjižničar*, u pravnom nazivlju *sistemski rizici*, u računarstvu *sistemski inženjer* itd. Ni u jednom od ovih naziva pridjev *sistemski* ne može se zamijeniti pridjevom *sustavan* jer ta dva pridjeva imaju različita značenja i pokrivaju različita semantička polja. *Sustavan (sistematičan)* može biti prikaz nečega ili pristup nečemu, pa postoje *sustavno istraživanje* i *sustavno zanemarivanje*, ali bolesti i lijekovi trebali bi biti *sistemski*.

Još se jedna varijanta ovoga pridjeva nalazi u biomedicinskim tekstovima, a to je pridjev izveden sufiksom *-ni* – *sistemni*. Premda se pridjevi od imenica za neživo u pravilu izvode sufiksom *-ni*, pridjev *sistemski* i u općem jeziku i u terminološkim sustavima hrvatskog jezika ima dugu i dosad neporemećenu tradiciju i nije dobro mijenjati ga varijantom *sistemni* jer to narušava stabilnost naziva i njihovih sastavnica te povećava i varijantnost u upotrebi i nesigurnost u odabiru naziva među sinonimnim (*sistemski* – *sistemni*) i paronimnim (*sistemski* – *sustavni*) varijantama. Tomu u prilog ide i tvorbeni obrazac prema kojemu i neki drugi internacionalizmi u općem jeziku koji završavaju na *-em* odnosni pridjev tvore sufiksom *-ski*, a opisni pridjev sufiksom *-atičan*, primjerice imenica *problem* (grč. *problēma*) iz koje se izvode odnosni pridjev *problemski* i opisni pridjev *problematičan*.

Odabir među trima varijantama – *sistemske*, *sistemne* ili *sustavne bolesti* – prednost će, dakle, dati **sistemske bolesti**. To je u skladu prije svega s terminološkim načelom da nazive ne treba bez valjana razloga mijenjati i da treba čuvati njihovu stabilnost u pojmovnom sustavu te s načelom da naziv ima prednost ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnom sustavu.